

«ԵՈՒՎԻՆ ՄԱՐՄԵՆՈՎ»
ՅՕԻՈՒԱԾԻ ՄԱՍԻՆ

Բազմազան և շատ անհամաձայն վեր-
նորոգում բաժինին մէջ (յուլիս 1935,
երես 218), Հ. Ս. Փէշիկեան յունիսի նա-
խորդող ամիսներուն ամիսներ մէջ երեքստե-
մեր երկու յոգեւածները կը քննադատե-
անդուռն բերնով՝ Վէճի Խորոթակ չունե-
նալով հանգերձ, առաջին և վերջին տն-
գամ միայն հակիրճ կերպով կ'անդա-
դանանք խնդրոյն:

Կանխենք ըսել թէ կը պնդուինք
Հ. Ս. Փէշիկեանի նախանձաշուտութիւնը
հաւատոյ խնդիրներու մասին, և ուրախ
ենք որ բնազդաբար հասկցած է տն թէ
ի'նչքան էական հարց մըն է յարուցուա-
ծը. բայց այսչափ միայն կայ Հ. Ս. Փ. ի
քննադատութեան մէջ իբրեւ արժէք: Մը-
նացածը ամբողջ անհասկցողութիւն և մա-
կերեսային հաւատքի ցուցադրութիւն է:
Հ. Փ. զմեզ «հերետիկոս», «գնոստիկեան»,
«հայոցոյ», «մոլորեալ» եւ այլն կը կոչէ,
առանց խորհելու թէ այդ ստորագրողները
իսկապէս որո՞հն պիտի պատշաճէին:

Պէտք է գիտնայ Հ. Փ. թէ մենք կը
դողանք մեր ուղղափառութեան վրայ, քաջ
համոզուած ըլլալով, թէ ի'նչքան էական
է քրիստոնէի մը համար ըլլալ ամէն բանէ
առաջ և ամէն բանէ վեր, հաւատարմո՞ւ
Ս. Հարց, Առաքելոց և Տիրոջ, մէկ խոս-
քով Ն. Եկեղեցւոյ, և թէ մեր տողերուն
նպատակն էր, և է, ոչ թէ դաւանանք բա-
նաձեւել, այլ արդէն եղածին իմաստին թա-
փանցելու համար բացատրութիւն մշակել:
Ի'նչ լաւ կ'ըլլար սակայն, եթէ Հ. Փ.
գիտակցէր մանաւանդ՝ թէ իրենին պէս
տղայական հռետորութեամբ միայն հա-
րուստ գլուխներու համար արկածախն-
դութեան չափ տխուր բան է մտնել ծանր
հարցերու սահմաններէն ներս:

Ակնարկելով մարդկութեան՝ ըսած
էինք թէ Հոգին ի սկզբան մարմին եղաւ.
Հ. Փ. այսքան պարզ բան մը չհաս-
կընալով՝ կը յարասէ (Քրիստոսի?) Հո-

գին. Բայց կարելի՞ էր միթէ չըմբռնել
թէ ըսուածը Բանին — Աստուծոյ նախ քան
զմարդեղութիւն ունեցած լոկ հոգեղէն վի-
ճակին ակնարկութիւն է միայն . . .

Հ. Փ. կ'ըսէ թէ յարութիւնը հեռ-
ղեղէն մարմինին վերականգանութիւնն
է (ընդգծումը մերն է). իրաւ. բայց
ա՞յսքան միայն. կը պնդէ՞ր ասոր վրայ
արդեօք: Քրիստոսի յարութիւնը բոլոր-
ովին նոյնն էր ուրեմն Ղազարու յա-
րութեան հետ: Պէտք չէր անդիտանալ թէ
Ղազարոս իր յարութեանէն ետք՝ իր սիրտ-
կենդանացած հողղեղէն մարմնով՝ շարու-
նակեց ապրիլ այդ մարմինին կեանքը, իր-
եւ հասարակ մահկանացու, վաղը կրկին
մեռնելու համար: Գոհացուց իր մարմինին
պահանջները, կերաւ և խմեց: Քրիստոս
այ նոյն կերպով. եթէ Հ. Փ. այդ ըսէ,
(և կ'ըսէ) զիտո՞ թէ ի'նչ անհեթեթու-
թեանց պուռը ափ կ'առնէ:

Եթէ Հ. Փ. չ'ընդունիր մեղէն մարմնի
վերածելը՝ այն վիճակը որուն Պողոսեան
անունն է պատահաբութիւնն է որ Պե-
րոսեան վարդապետութեանէն ետ կը հետեի
ուղղակի, անշուշտ պարտաւոր է ընդունել
թէ Աստուծոյ Հօր — որ հոգի, պարզ և
անհուն է — ալ կտրւի կը նստեցնէ ե-
ղունգներով, մաղերով, ոսկրով, եայլն,
էակ մը, և առողջ կ'աւտուածացնէ նիւ-
թը, անասելի տարօրինակութեանց մէջ
իյնալով թաւալգոր:

Մեղէն մարմնի չքացումը պարզ ի-
մաստասիրութիւնն անգամ կը դատաւար-
տէ՞ր եղեր, Վստաք ենք թէ Հ. Փէշիկեան այդ
կերպ իմաստասիրութեան խօսքն իսկ պի-
տի չընէր, եթէ մտածած ըլլար Պետրոսի Բ.
Թուղթին Գ. 10-13 հատուածին ուղղակի
հետեւութեանց վրայ, քանի որ ըստ Ս.
Պողոսի՝ Քրիստոս յարութիւն առաւ այն-
պէս՝ ինչպէս մենք պիտի առնենք՝ յաւի-
տեաններու վախճանին:

«Հաւատամք»ի ճշովին մարմնով՝ բա-
ցատրութիւնը կը յիշեցնէ մեզի: Կը խոս-
տովանինք եւ կը հաւատանք հանգա-
նակի անգին ուղղափառութիւնը: Բայց
մենք արդէն գրած էինք մեր յոգեւածնե-
րը, բացատրելու համար միայն ճշովին
մարմնովքի ճշմարտութիւնը: Ո՞ր է յա-
ցաւոր, եթէ այդ ճշմարտութիւնը զգախ-
տաբար շատ վեր է Հ. Փ. ի ըմբռնողու-

թեան աստիճանէն, ինչպէս կը յայտնուի իր քննադատութենէն:

Դառով Տիրոջ կողմէ Թովմասի եղած նկատողութեան (Ղկս. ԻԴ) Հ. Փէշիկեան պիտի իրեն իրաւունք չզգար մատնացոյց ընկնու դայն, եթէ լրջօրէն խորհրդածած ըլլար Ա. Կրնթ. ԺԵ. 34-57 հատուածին մէջ յայտարարուած առաքելական այնքան վճիտ տեսութիւններուն վրայ, ի մասին մեռելոց յարութեան, և «շնչաւոր մարմին»ի եւ «հոգեւոր մարմին»ի տարբերութեան թափանցած ըլլար Վարդարութեամբ սթափած և Աստուծոյ գիտութիւնը իրապէս ունեցող հոգեւոր լրջութեամբ:

Նախ քան գյարտութիւն և յետ-յարտութեան Գրիստոսի մարմինը նոյնն էր կ'ըսէ Հ. Փ. . կ'ըսէ նաև անցողակի՝ թէ «միակ տարբերութիւնը փառաւորութեան մէջն է»: Ընդդէմ այդպէս: Միայն թէ, աւա՜ղ, այդ հիմնական բառէն, «փառաւորութեանէն» ոչինչ, բոլորովին ոչինչ կը հասկնայ Հ. Փ. : Կը կրկնենք. եթէ ուշադիր հասկացողութեամբ ըմբռնած ըլլար թէ ինչ կը նշանակէ «զգենուլ զպատկեր հոգեղինին և զգենուլ զպատկեր հոգեղինին»ը, պիտի չհամարակէր այդքան խրդխտանքով մօտենալ իրեն քիչ ծանօթ խնդիրներու կրօնադատի մը, և ալ ալ պիտի սիրտ ընէր քննադատութիւնը շփոթել գոհնիկ պարսաւադիտութեան հետ, ինչ որ հաւատքի վերաբերող խնդիրներու առեւն մանաւանդ, չէ հրեքէ ներելի:

ՏԻՐԱՆ ՎՐԻ. Ն.

ՄԱՏԵՆԱԽՍՍԱԿԱՆ

1. Պատմ. Հայկ. Ազգ. գերեզմանոցաց եւ արձանագիր հայերէն օտաւանագրութեւ, Հայկ. Ս. Տէր Սահակեան. 1935, փոքր 4⁰ երկսիւն, էջ 52:

2. Յուսկոյ Հայերէն Ձեռագրաց Հայկ. Ս. Պատմաւոր Մանկունճ Եկեղեցւոյ եւ Մասնաւորաց, Երևան. Ս. Սրբոյ Յակոբեան, 1935. 4⁰ երկսիւն, էջ 419:

Հայկ. բանիւրու Առաջնորդը Գեր. Տ. Արտաւազդ Սրբապան աշխոյժով կը շա-

րունակէ իր թեմին հայութեան ազգային անցեալը պատկերացնող աշխատութեանց իր գործը: Օշին թագաւորի ձեռագիր ժամագիրին փառաւոր նկարագրութենէն և Հայկ. հայոց կեանքն ու մշակոյթը ներկայացնող իր Ֆրանսերէն բանաստեղծութեան վերջ, այս երկու շահեկան գործերն է ահա որ ի յոյս կ'ընծայուին իր գրչէն: Առեւմտէ առաջինին մէջ Սրբապանը աւանդած է Հայկ. Սալիպէ, Աղիպի և Շէյխ Մագսուտ թաղերուն մէջ եղած երեք գերեզմանատուններու ստացման և կազմութեան հակիրճ պատմութիւնը, իւրաքանչիւրին կցելով արձանագրութիւնը ցայժմ անկորուստ մնացած խաչքարերու և տապանաքարերու, ընդամենը 391, որոնք կը պատկանին 1534-1934 ժամանակաշրջանին: Այս կարգի գործեր եռակի արժէք մը կը ներկայացնեն. պատմութեան, արձանագրութեան և գրականութեան անասկէտով: Պատմութեան՝ որովհետեւ տապանաքարերու արձանագրութիւնները կը ծագային շատ անգամ ճշգիւր թուականներ, ընտանեկան տոհմանուններ և կենսագրական գրութեւն եւ գաղթային ծագումներու կէտեր, որոնք մասին յաճախ կը լռեն զրաւոր յիշատակարանները. արձանագրութեան՝ դամբաններու վրամագրականները, հինները մասնաւորապէս, առեւմտութիւն ունին գրչագրերու մանրանկարչութեան հետ. իսկ գրականութեան նոյնպէս՝ որովհետեւ տապանագիրներու լեզուն գաղափար մը կուտայ իրենց ժամանակի բարբառին և գրչութեան, և նոյն իսկ գրական զգացողութեան մասին. քանի որ ստէպ ժողովրդական բանաստեղծներն է որ կը գրէին զրուստական ընդթ ունեցող տապանագրութեան, ինչպէս է հոս Պատմաւոր կարկանդակ կաթողիկոսին: Տ. Արտաւազդ արքեպիսկոպոսի երկը, այս երեք անկուններէն ևս դիտած առեւմտ, պիտի հասկնանք թէ վերագրական (épigraphe) գրականութեան սեռին պատկանող կոկիկ աշխատութիւն մըն է:

Երկրորդը, որ Տաշեան զրութեամբ կազմուած ցուցակն է Հայկ. աթոռախոս եկեղեցիին և մասնաւորներու գրչագրերնեւ, ընդ ամենը 191, անտարալոյս շատ ունիկ մեծ արժէք կը ներկայացնէ թէ՛